

НАВЧАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-СПЕЦИФІЧНОЇ ЛЕКСИКИ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

Васильєва Олена Григорівна,

канд. філол. наук, доц.

Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка,

Коваль Ніна Романівна,

вч.-методист

Чернігівська ЗОШ №1 з поглибленим вивченням іноземних мов

Стаття присвячена проблемі викладання національно-специфічної лексики англійської мови учням спеціалізованих шкіл. Зазначається, що навчання такої лексики має бути елементом комплексного навчання спілкуванню у всіх видах мовленнєвої діяльності, зокрема аспектом роботи над текстом. У статті пропонується структура учнівського навчального словника, розроблена як результат навчальної роботи з текстом за методикою структування знань.

Ключові слова: національно-специфічна лексика, навчальний словник школяра, методика структування знань.

Навчання іншомовної комунікації ставить перед учителем сучасної школи ряд завдань, одним з яких є навчання національно-специфічної лексики (НСЛ), що становить національно-мовне багатство будь-якої лінгвоспільноти. Ідея розуміння культур за допомогою лінгвоспецифічних слів є, безумовно, плідною для шкільного навчання мов, зокрема, для наповнення лінгвонародознавчої лінії змісту мовного курсу [Дороз 2002]. Розміщуючись на периферії національного лексикону, згадані одиниці фіксують специфіку національної концептуальної картини світу, а тому потребують окремої уваги під час вивчення й використання у мовленні. До зазначеної лексики, що часто термінується як *безеквівалентна лексика, лакуни* тощо [див. Квашите 2009, 222], відносяться назви об'єктів та феноменів матеріальної і духовної культури, невідомі або невластиві іншим народам, а також географічні назви й антропоніми. Вона знаходить своє місце у текстах різних стилів, усному мовленні й у словниках. За лексико-семантичною ознакою виділяють такі тематичні групи НСЛ: 1) національна кухня, 2) одяг, 3) побутові речі, 4) народні танці, 5) традиції та звичаї, ритуали, 6) фольклор та міфологія, 7) явища історії народу, 8) моральні та духовні цінності людей, що є носіями даної мови, 9) назви географічних об'єктів, 10) назви тварин та рослин, 11) назви природно-кліматичних явищ, 12) антропоніми, 13) абстрактні поняття типу: *душа, доля, правда, воля*, які свідчать про особливості національного світобачення [там само, 222; Дороз 2002, 175-176]. Крім того, національною специфікою відмічена деталізація одних і тих самих лексичних категорій, що, як відомо, базується на національній специфіці ментальних категорій національних концептуальних картин світу, а також позначення відношень між ментальними структурами, що "виходить на поверхню" як за допомогою повнозначної лексики, так і формальних слів (прийменників, сполучників, вставних слів тощо).

Об'єктом даної статті виступає НСЛ, яка, відрізняючись як парадигматичною, так і синтагматичною специфікою, потребує особливих методик опрацювання на уроках англійської мови, що і складає **предмет** пропонованої розвідки. У ній ста-

вимо за **мету** описати окремі засоби навчання НСЛ на уроках англійської мови у сучасній школі.

НСЛ була об'єктом ґрунтовних лінгвістичних досліджень [див., напр.: Верещагин, Костомаров 1980; Стеванович 2009], а також досліджень в галузі методики викладання іноземних мов, які мали фокусом своєї уваги лінгвокраїнознавчий аспект викладання іноземної мови у навчальних закладах [див., напр.: Машенко 2008, Османова 2009]. При цьому, проблема визначення прийомів та засобів навчання НСЛ на уроках іноземної мови, зокрема у спеціалізованій середній школі, є далекою від розв'язання. Необхідність розробки прийомів та засобів навчання НСЛ за умови лінгвокраїнознавчої переорієнтації процесу навчання іноземної мови в сучасній школі визначає **актуальність** даної статті, в якій обґрунтовується доцільність зміни формату навчального словника школяра.

Породження мовлення, що передбачає, зокрема, і використання національно-специфічних одиниць вокабуляру, є процесом мисленнєво-артикуляторним. Членування початкового задуму (концептуальної структури висловлення), категоризація, пропозиціонування передують побудові поверхневої структури повідомлення, що враховує особливості використання мовних одиниць у мовленні [Бацевич 2004, 91-95]. Інтерпретація отриманого дискурсу / тексту також має серед інших опорних моментів мовну компетенцію, комунікативну компетенцію та культурну компетенцію [Селіванова 2008, 531]. Таким чином, за необхідності вивчення мовної одиниці слід враховувати як її парадигматику, так і її синтагматику, що відрізняються національно-культурними особливостями.

Парадигматичні зв'язки слів на рівні лексикону відбивають особливості взаємозв'язків різноманітних структур репрезентації знань про дійсність, представлених у людській свідомості. Такі структури аранжуються на етапі утворення концептуальної структури значення висловлення, що лягає в основу різних семантичних компонентів останнього. Зазначена концептуальна структура включає як денотативний, конотативний, стильовий та образний блоки, так і когнітивний контекст, який виявляється особливо важливим у випадку НСЛ. Когнітивний контекст визначаємо як інформаційну "прив'язку" до значень слів, що створює фон для визначення різних макрокомпонентів лексичного значення, оскільки включає великий спектр як мовних, так і позамовних знань, асоційованих з номінованим об'єктом дійсності [див. Васильєва, Коваль 2006], і кожного разу конструюється заново, залежно від безпосереднього ситуативного контексту комунікації та індивідуальних особливостей концептуальної та мовної картин світу комунікантів. Саме тому вивчення супутньої слову національно-культурної інформації є окремим завданням під час роботи з вокабуляром у школі.

Вокабуляр, і НСЛ зокрема, звичайно потрапляє до словника, який школяр веде під час опанування іноземною мовою. Зазвичай його зміст стосується написання, вимови та перекладу одиниць, тобто фіксує, у першу чергу, особливості структури тіла мовного знака та денотативний макрокомпонент його значення. Проте, робота з вивчення НСЛ вимагає фіксації часом значної кількості енциклопедичної інформації, для якої звичайний навчальний словник школяра не передбачає місця. Природно, постає питання про перебудову навчального словника, де б відобразилась як

парадигматична, так і синтагматична інформація, пов'язана з НСЛ, а також контекстуальні значення слів, різноманітні конотації тощо.

Навчальний словник учня, що пропонується нами школярам для роботи на уроках з іноземної мови, має видозмінену у порівнянні з традиційною структуру, що враховує особливості організації лексики мови та слововживання. Він є результатом багаторічної роботи з текстами (а саме під час роботи з текстом учень вивчає нову лексику) за *методикою структурування знань*, яка полягає в тому, що матеріал, який вивчається розбивається на блоки. Останні включають інформацію, що стосується семантики тексту, особливостей слововживання, парадигматичних зв'язків слів у лексиці мови, їх енциклопедичної семантики, граматичного оформлення тексту, а також фрагментів когнітивного контексту, зокрема мовних знань та фонових знань.

Ефективність методики структурування знань під час роботи з текстом доведена на прикладі роботи з учнями в рамках різних навчальних предметів [див., наприклад, Кирилова]. Структурування знань може здійснюватися виділенням денотатів, побудовою графів або структурних формул, заповненням схем і таблиць тощо. Зазначені прийоми роботи з текстом дозволяють стискати інформацію тексту, а після розгортати її у попередньому об'ємі, що дозволяє економити час і веде до інтенсифікації навчання [там само]. Крім того, "збираючи" дані з різних фрагментів тексту, учень вчиться встановлювати предметно-логічні зв'язки, вибудовувати хронологію подій, робити висновки, що є важливим для навчання інтерпретації творів нелінійної структури, які є доволі популярними у сучасній літературі.

Структура пропонованого словника включає такі частини (див. рис. 1):

1. Нові слова, що зустрічаються у тексті (New Vocabulary).

Це перелік нових слів разом з транскрипцією та перекладом, які подає перекладний словник, або/та з дефініціями тлумачного словника. Якщо учень працює з НСЛ, або контекстуальним значенням слова, він вносить разом з ним усю супутню (енциклопедичну) інформацію, необхідну для розуміння. Наприклад¹: *coyote* – *коїот, луговий вовк – a small wild dog that lives in North America*; *prairie* – *препія – a large flat area in central North America*; *chinook* – 1) *чинук, індіанець племені чинуків (північноамериканських індіанців)*; тут: 2) *сухий теплий вітер, який дме зі східних схилів Скелястих гір (Chinook wind)[it is really the name of a people in the region where the usage was first derived]* тощо.

Якщо нові слова є дериватами або складними словами, учні за необхідності позначають словотвірні елементи та/або подають словотвірний ланцюг, що допомагає встановити місце лексичної одиниці в лексиці мови та її парадигматичні зв'язки з іншими лексичними одиницями. Так, *rejoice* (*дуже радіти, веселитися, святкувати*) ← *joy*.

2. **Регулярні словосполучення (Collocations).** У зазначеній частині словника учні вміщують словосполучення, до складу яких входить нова лексика. Зазначене має на меті закріпити усталену синтагматику одиниці, знання якої входить до мовної компетенції школяра.

¹ Тут і надалі в тексті статті наводяться приклади роботи над текстом "The Winter that Bear Stole the Chinook".

3. Зміст тексту через ключові слова (Plot in a Nut-Shell).

Предметно-тематичний зміст текстових матеріалів завжди представлений деяким набором головних загальних понять, так званим категоріально-понятійним апаратом певної сфери [Мошанская 2009]. Ключові слова та словосполучення, що відображають основні поняття, фіксують головні референти тексту, сигналізуючи про його смислову цілісність. Вони виступають як тематичні стрижні, які організують текст у єдине цілісне мовленнєве утворення, виконуючи одночасно функцію узагальнення, оскільки вживаються по відношенню до класу об'єктів [там само]. Подані у логічній послідовності, ключові слова тексту дають змогу осягнути та за необхідності швидко встановити логіку подій, описаних в тексті, тим самим поєднуючи форму мовного знака та референт, що ним позначається в іноземній мові.

4. **Схеми, кросворди, графи** слугують, з одного боку, засобом полегшення систематизації окремих інформаційних блоків, унаочнення логічних зв'язків, присутніх у тексті, з іншого боку, вносять елемент творчості у роботу з аналізу тексту. Зазначене сприяє не тільки осягненню текстового концепту, але і скорішому та міцнішому запам'ятовуванню нових одиниць, оскільки "запускають" мимовільну увагу та слугують приводом для багатократного зіткнення з новою лексикою. Так, синтагматичний аспект НСЛ, полягає у потенціалі її сполучуваності з іншими словами у висловленні / реченні. Особливих труднощів зазнають учні під час роботи з лексичними одиницями у сполученні з прийменниками, які відбивають специфіку національно-культурного членування світу представниками мовної спільноти, яке досить часто не збігається з таким у рідній мові. На жаль, закріпити вживання прийменника можна часто лише шляхом виконання великої кількості вправ, основаних на співставленні та запам'ятовуванні аноморфізму слововживання у рідній та іноземній мовах. Складання вправ у вигляді схем, таблиць, графів тощо полегшує це завдання. Наприклад:

In column 3, write the correct preposition from column 2.

1	<i>They lived</i>	under	<i>the far northern United States</i>
2	<i>and</i>	after	<i>Canada.</i>
3	<i>Many blizzards buried the land</i>	for	<i>ice and snow.</i>
4	<i>The elders looked</i>	out of	<i>signs.</i>
5	<i>They decided to take the Chinook</i>	back	<i>from him.</i>
6	<i>They had to climb</i>	with	<i>the mountains.</i>
7	<i>The boy asked Owl to look</i>	in	<i>the bear's den.</i>
8	<i>Weasel was white and blended</i>	over into	<i>snow.</i>
9	<i>Coyote dragged</i>	out	<i>the buffalo-hide bag.</i>
10	<i>The bag was tied</i>	at	<i>strong leather straps.</i>
11	<i>The Prairie Chicken pecked</i>	through	<i>the straps.</i>

5. Запитання для розуміння сюжету та додаткової інформації.

На етапі заповнення зазначеної частини словника від учня вимагається поставити різні типи запитань (у тому числі заперечні та непрямі питання, а також форми перепитування), що стосуються не тільки інформації, безпосередньо представленої

у тексті, але й тієї, яка входить до його когнітивного контексту. Зазначене є кроком до розширення, перш за все, культурної компетенції учня, і загалом пресупозиції, з якою він входить до іншомовної комунікації, а значить сприяє більш глибокій інтерпретації тексту, що опрацьовується, та зростанню рівня готовності до вдалої іншомовної комунікації взагалі, адже сприйняття (у тому числі і мовленнєвого твору іноземною мовою) завжди передбачає інформаційну підготовленість людини, наявність у неї деякого запасу знань, що складає зафіксовану у пам'яті концептуальну картину світу [Мощанская 2009].

6. Фразові дієслова та фразеологічні одиниці.

Усталені вирази, серед яких в англійській мові власне місце займають фразові дієслова, а особливо фразеологічні одиниці, – це той пласт лексики, який є найбільш насиченим НСЛ. Своєрідність значення фразеологічних одиниць, на відміну від лексичних, полягає в тому, що воно поєднане з позначуваним явищем низкою асоціацій [Зубач 2007, 209], а вони є національно специфічними. Саме тому стали лексико-фразеологічні утворення потребувати окремої уваги. Крім того, як стійкі звороти, так і фразеологізми виникають внаслідок переосмислення вільних сполучень слів, завдяки чому вони перетворюються на відтворювані у процесі мовлення одиниці, які зберігаються в лексиконі мови як цілісні утворення. Порушення синтагматики таких утворень є або помилкою через брак мовної компетенції, або навмисним стилістичним прийомом, який є прочитуваним лише за наявності одиниці у мовній картині світу комуніканта. З семантичної точки зору усталені одиниці є виділеними фрагментами тексту, оскільки компресують велику кількість денотативної та конотативної інформації і часто наділені образністю, вони привертають увагу читача до окремих інформаційних блоків, активують різного роду когнітивні контексти і, таким чином, використовуються автором для створення програми інтерпретації тексту. Знання зазначених одиниць є важливим аспектом культурної компетенції учня, а значить він потребує відповідної роботи з опанування такою лексикою.

7. Граматичні явища.

Доцільність введення до навчального словника школяра окремого блоку, присвяченого граматиці мовлення, пояснюється декількома причинами. Активно використовується наразі у навчанні комунікативна методика передбачає опанування граматикою мови на функціональній і ситуативній основі. Це означає, що граматичні явища вивчаються та засвоюються не як "форми" та "структури", а як засоби вираження певних думок і комунікативних намірів [Прокопенко]. Крім того, враховуючи, що навчання граматичного матеріалу є інтегральною частиною процесу навчання англійської мови взагалі, доцільно звертатися до комплексного навчання спілкуванню у всіх видах мовленнєвої діяльності [Ницецька 1998]. Тому робота над текстом не повинна замикатися на вивченні його лексики. Граматичні структури, вживані в тексті, по-перше, наповнюються реальним змістом, а значить усвідомлюються учнями не як абстрактні структури, а як структури, які вживаються в реальному мовленні носіями мови, по-друге, вони так само, як і лексичні, мають національні особливості вживання і демонструють специфіку членування світу лінгвоспільнотою.

8. Проблематика.

Блок стосується тих проблем, які обговорюються у творі і має на меті підготовку учня до логічного висновку.

9. Логічний висновок.

Будь-який аналіз твору (свідомий чи неусвідомлюваний під час читання) має на меті встановити авторське повідомлення, "зашифроване" в текстовій тканині. Саме тому у словнику відводиться окрема ділянка для формулювання головної думки твору.

Сторінка 1

Theme: _____ Name _____
New Vocabulary **Collocations**

Plot in a Nut-Shell
(through key words and expressions in logical order)

Сторінка 2

Charts.
Crossword Puzzles. Graphs
(showing information in a way that is easy to understand)

Questions for understanding the plot and for additional information

Phrasal Verbs. Idioms. Proverbs and Sayings.

Grammar Phenomena

Problems

Logical Conclusion

Рис. 1. Структура навчального словника школяра для роботи з текстом за методикою структурування знань

Таким чином, навчальний словник школяра виступає одним із засобів роботи з новою лексикою, і НСЛ зокрема. Його апробація (що наразі відбувається у ЗОШ №1 з поглибленим вивченням іноземних мов м. Чернігова) та удосконалення є завданням для подальшої роботи з вивчення ефективних способів та засобів навчання НСЛ.

Статья посвящена проблеме обучения учеников специализированных школ национально-специфической лексики английского языка. Отмечается, что обучение такой лексике должно быть элементом комплексного обучения общению во всех видах речевой деятельности, в частности аспектом работы над текстом. В статье предлагается структура учебного словаря школьника, разработанная как результат учебной работы с текстом по методике структурирования знаний.

Ключевые слова: национально-специфическая лексика, лексикон, учебный словарь школьника, методика структурирования знаний.

The article observes the problem of teaching nationally specific English lexics at schools with extensive language learning. It is pointed out that teaching this vocabulary should be an element of the complex teaching communication in all types of speech activity, being a part of the work on the text. In the article the authors propose a new structure of a learner's vocabulary elaborated as a result of the work on the text by the knowledge structuring method.

Key words: nationally specific lexics, learner's vocabulary, knowledge structuring method.

Література:

1. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики: [Навч. посіб.] / Ф.С. Бацевич. – К.: Академія, 2004. – 344 с.
2. Васильєва О.Г., Коваль Н.Р. Енциклопедична семантика як одна з лінгвістичних засад навчання країнознавства в сучасній школі // Наука і сучасність: [Зб. наук. праць. Серія Педагогічні науки]. – К.: Логос, 2006. – Т. 56. – С. 22-28.
3. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Лингвострановедческая теория слова / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М.: Русский язык, 1980. – 320 с.
4. Дороз В.Ф. Про етнокультурознавчий компонент у змісті мовної освіти / В.Ф. Дороз // Актуальні проблеми слов'янської філології: [Міжвуз. зб. наук. ст. – Вип. 7: Лінгвістика і літературознавство] – К.: Знання, 2002. – С. 171-176.
5. Зубач О.А. Передумови виникнення колористичних фразеологізмів (на матеріалі німецької мови) / О.А. Зубач // Культура народів Причорномор'я: [Науч. журнал] – 2007. – №110, Т.1. – С. 208-210.
6. Квашите Р. Национально-специфическая лексика в русско-литовских и русско-латышских словарях / Р. Квашите // Славянские языки и культуры в современном мире: [материалы международного научного симпозиума, МГУ им. М.В. Ломоносова, 24-26 марта 2009 г.] – М.: МГУ, 2009. – С. 222.
7. Кирилова Т.Л. Структурирование знаний как составная часть методики обучения. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://scolaa2.edusite.ru/DswMedia/strukturovaniechast-metodikobucheniya.doc>.
8. Мащенко С.В. Страноведческий аспект в преподавании иностранного языка / С.В. Мащенко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: [Наук. журнал]. – 2008. – №11. – С. 113-116.
9. Моцанская Т.В. Методика структурирования предметно-тематического содержания текстов для иноязычного референтного чтения в процессе обучения переводчиков [Електронний ресурс]: Автореф. дис. ... канд. пед. наук / Нижегород. гос. лингв. ун-т им. Н.А. Добролюбова. – Нижний Новгород, 2009. Режим доступу: <http://www.lunn.ru/?id=4566//1.html>.
10. Ніцецька О.М. Навчання граматичного матеріалу та його організація в підручнику "English through Communication" для 7 і 8 класів середньої школи 1998 года: Автореф. дис. ... канд. пед. наук / О.М. Ніцецька; Київ. держ. лінгв. ун-т. – К., 1998. – 22 с.

11. *Османо́ва И.В.* Формирование лингвистической компетенции в обучении чтению студентов начального этапа вузов / факультетов лингвистического профиля (на материале лексики с национально-культурной семантикой английского языка): Автореф. дис. ... канд. пед. наук / И.В. Османова; Пятигорск. гос. лингв. ун-т. – Пятигорск, 2009. – 20 с.

12. *Прокопенко Н.П.* Формування іншомовної комунікативної компетенції у навчанні граматиці англійської мови студентів напряму підготовки "міжнародна економіка" та "менеджмент зовнішньоекономічної ДІЯЛЬНОСТІ" [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://intkonf.org/prokopenko-np-formuvannya-inshomovnoyi-komunikativnoyi-kompetentsiyi-u-navchanni-gramatitsi-angliyskoyi-movi-studentiv-napryamu-pidgotovki-mizhnarodna-ekonomika-ta-menedzhment-zovnishnoekonomichnoyi-d/>.

13. *Селіванова О.О.* Лінгвістика тексту // Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: [Підручник] / О.О. Селіванова. – К.-Полтава: Довкілля, 2008. – С. 82-549.

14. *Степанович С.В.* Комплексное описание национально-специфической лексики / С.В. Степанович // Славянские языки и культуры в современном мире: [материалы международного научного симпозиума, МГУ им. М.В. Ломоносова, 24-26 марта 2009 г.] – М.: МГУ, 2009. – С. 242-243.